

Boekbespreking

H. Schreuder

Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen

Serie Bedrijfseconomische Monographiën nr. 62, H.E. Stenfert Kroese B.V. Leiden 1981, 278 pagina's, prijs f 49,50.

Met zijn boek Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen heeft Schreuder een belangrijke bijdrage geleverd aan de Nederlandse literatuur op het terrein van de Maatschappelijke verslaggeving. Het heeft hem terecht de doctorstitel in de Economische Wetenschappen verstrekt.

In de Inleiding verantwoordt Schreuder zijn bijdrage aan de literatuur door enerzijds te constateren dat in slechts weinig publicaties op dit terrein expliciet wordt uitgegaan van de onderliggende conceptie van de onderneming en anderzijds door vast te stellen dat de invalshoek van het merendeel van de bestaande literatuur een louter bedrijfseconomische is. Hij wil niet alleen het 'hoe' inzake de niet-financiële informatieverstrekking analyseren doch eerst het 'waarom'. Daarbij benadert hij het vraagstuk vanuit een bredere optiek door niet alleen gebruik te maken van de inzichten verkregen uit de welvaartstheorie (externe effecten) doch ook van die van de sociologie (de maatschappelijke indicatoren) en die van de arbeids- en organisatiepsychologie (de arbeidsindicatoren).

Twee hoofdvragen staan centraal in Schreuder's studie:

- a welke taak en plaats hebben ondernemingen in onze samenleving?
- b welke consequenties vloeien daaruit voort voor de informatieverstrekking door ondernemingen?

In hoofdstuk 2 wordt aan de hand van de evolutie in het denken over het functioneren van ondernemingen in de samenleving een antwoord gegeven op de eerste vraag. Daartoe wordt een bespreking gegeven van drie modellen:

- 1 het klassieke model van de onderneming;
- 2 het management-model van de onderneming;

3 het open model van de onderneming.

Na een afweging van argumenten pro (o.a. afkomstig van ondernemers) en contra (veelal afkomstig vanuit de wetenschap) formuleert Schreuder vier uitgangspunten van zijn visie op de verantwoordelijkheid van ondernemingen. Vervolgens werkt hij het open model van de onderneming uit. De onderneming wordt daarin opgevat als een open maatschappelijke subsysteem dat in voortdurende wisselwerking staat met zijn omgeving. Degenen die door het ondernemingsgedrag worden beïnvloed, duidt Schreuder aan als de deelgenoten (stake-holders) in de onderneming. Ten aanzien van deze deelgenoten maakt hij een onderscheid tussen degenen die een actieve bijdrage leveren aan het functioneren van de onderneming (deelnemers of participanten) en degenen die passief de invloed van het ondernemingsgedrag ondergaan (deelhouders). Binnen de onderscheiding deelnemers wordt vervolgens een tweedeling aangebracht, nl. de besluitvormingsgroep, zij die de eigen waardering inzake de ondernemingsactiviteiten zelf kunnen inbrengen in de besluitvorming, en de anderen, wier gedragingen slechts een rol spelen in de afwegingen van de besluitvormingsgroep.

Aan het slot van dit - belangrijke - hoofdstuk komt Schreuder tot het eigen - normatieve - standpunt aangaande de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de onderneming. Dit houdt in dat in principe alle effecten van het ondernemingsgebeuren op alle deelgenoten worden betrokken in de besluitvorming. De maatschappelijke verantwoordelijkheid van de onderneming - aldus Schreuder - is de collectieve verantwoordelijkheid (de resultante van de persoonlijke verantwoordelijkheden) van allen die bijdragen aan de besluitvorming in de onderneming.

Dit maatschappelijk verantwoordelijkheidsbegrip vraagt niet van de ondernemer buiten het gebied van de primaire functie-uitoefening te treden, doch ook de relaties, activiteiten en effecten die daarmee samenhangen, in overweging te nemen. Daar waar de onderneming wel buiten het gebied van de primaire functie-uitoefening treedt, teneinde maatschappelijke problemen die niet zijn gerelateerd aan de specifieke functie-uitoefening te helpen bestrijden, spreekt Schreuder van maatschappelijk activisme.

In hoofdstuk 3 waarin de bedrijfseconomische implicaties van de theorie van de externe effecten aan de hand van drie varianten van de welvaartstheorie (resp. de Pigovianse, de Paratiaanse en de Bergsonianse) worden behandeld, komt Schreuder voornamelijk tot negatieve conclusies in de zin dat duidelijk wordt wat niet kan.

Na lezing van dit - interessante - hoofdstuk kan men zich echter de vraag stellen of men iets zou hebben gemist indien het hoofdstuk niet zou zijn opgenomen in het boek.

Met hoofdstuk 4 - getiteld Maatschappelijke berichtgeving - poogt Schreuder een brug te slaan tussen de beide delen van zijn probleemstelling. Het hoofdstuk bouwt voort op zijn standpunt inzake de maatschappelijke verantwoordelijkheid van ondernemingen, waarbij als uitgangspunt geldt dat de deelgenoten in de onderneming zelf komen tot de selectie en waardering van de relevante effecten van ondernemingsbeslissingen. Volgens Schreuder - hij staat daarin niet alleen - heeft de acceptatie van maatschappelijke verantwoordelijkheid door ondernemingen niet alleen als noodzakelijk pendant de bereidheid informatie te verstrekken over de ondernemingseffecten, maar dient tevens daarover verantwoording te worden afgelegd.

Alvorens een aantal literatuurvoorstellen en praktische experimenten te bespreken, probeert Schreuder tot een systematisering - langs twee dimensies - van de aanzetten tot maatschappelijke berichtgeving te komen:

a het conceptuele kader, onderscheiden naar:

- Markt en Wet;
- Maatschappelijke verantwoording;
- Maatschappelijk activisme;

b de wijze van meting en presentatie, onderverdeeld in:

- Identificatie en beschrijving;
- Meer meeteenheden;
- Eén meeteenheid.

Voorts bespreekt de auteur vijf voorbeelden van aanzetten tot maatschappelijke berichtgeving. Met de selectie van deze vijf beoogt hij diversiteit in aanpak tot uiting te brengen. Het zijn:

- 1 De 'Sozialbilanz' van STEAG
- 2 De 'Socio-Economic Operating Statement' van D.F. Linowes
- 3 De 'Social Environment Audit' van de First National Bank of Minneapolis
- 4 Het Maatschappelijk Verslag van A.B. Fortia

5 Het 'Comprehensive Social Accounting Model' van R.W. Estes.

Gemist worden echter onder meer de 'Maatschappelijke Jaarrekening' van Abt Associates, de 'goal-accounting'-benadering in het 'Geschäftsbericht/Sozialbilanz' van Deutsche Shell A.G. (wordt wel in een voetnoot genoemd).

Ook de bespreking van de onderzoeksresultaten van Ernst & Ernst wordt gemist evenals een analyse van de invloed die de in 1976 geformeerde 'Arbeitskreis Sozialbilanz Praxis' op de West-Duitse verslaggevingspraktijk heeft gehad.

Hoewel de conclusies van Schreuder niet of nauwelijks zouden zijn veranderd, zou hij met een bespreking van deze, door mij genoemde, praktijkvoorbeelden het beeld van de lezer met betrekking tot de diversiteit in aanpak hebben verrijkt.

Het hoofdstuk mondt uit in zes basisvragen van maatschappelijke berichtgeving en in een aangescherpte omschrijving van het begrip maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen, namelijk de informatieverstrekking door een onderneming aan haar deelgenoten omtrent de door deze deelgenoten relevant geachte effecten van de ondernemingsactiviteit (blz. 119).

In deze omschrijving brengt Schreuder duidelijk naar voren dat het de deelgenoten zijn die bepalen welke informatie voor hen relevant is. Geen 'paternalisme' derhalve van de kant van de onderneming met betrekking tot de informatieverstrekking.

Ik kan mij met zijn - normatieve - omschrijving volledig verenigen. Alleen ik vraag mij wel af hoe de ondernemingen deze relevante informatie kunnen verstrekken indien de deelgenoten zich (nog) niet dienaangaande hebben geuit c.q. wanneer de door de deelgenoten geachte relevante informatie nog niet bekend is. Juist omtrent dit aspect is nog zeer weinig bekend zeker bij wetenschapsbeoefenaars, doch ook in de praktijk. Dat Schreuder zich ook bewust is van dit probleem blijkt op blz. 227 van zijn boek, waar hij aanbeveelt in deze richting onderzoek te verrichten. Echter dit doet niets af aan het feit dat Schreuder naar mijn mening het zich in de laatste paragrafen van hoofdstuk 4 wat gemakkelijk maakt door op de relevantie van de informatie en op de wijze waarop de deelgenoten hiervan bljke geven niet nader in te gaan.

In het langste hoofdstuk (5) van zijn boek presenteert Schreuder 'Een indicatorenbenadering van de berichtgeving'.

Allereerst besteedt hij aandacht aan enige achtergronden van de ontwikkeling van maatschappelijke indicatoren. Dienaangaande concludeert de auteur dat de algemene verzameling van maatschappelijke indicatoren op (inter)nationaal niveau zich (nog) niet lenen tot toepassing op ondernemingsniveau.

Vervolgens versmalt Schreuder het perspectief door de vraag te stellen of een indicatorenbenadering van de maatschappelijke berichtgeving door ondernemingen vruchtbaar kan zijn op een deelgebied van het 'algemeen welzijn' namelijk dat van de arbeid. Na een uitgebreide analyse van de literatuur concludeert Schreuder, dat bij de evaluatie van de humanisering van de arbeid een zelfstandige plaats dient te worden ingeruimd voor individuele belevingsindicatoren, dat deze moeten worden aangevuld met situationele indicatoren, en dat de selectie van deze laatste ook vanuit een organisationeel en/of maatschappelijk perspectief dient te geschieden. Voorts bespreekt de auteur enkele procedurele aspecten en een mogelijke structuur van de sociale berichtgeving, waarbij ook aandacht wordt besteed aan het verstrekken van prospectieve informatie en enkele wettelijke verslaggevingsplichten op het terrein van de arbeid (WOR en Arbo-wet). In het laatste gedeelte van het hoofdstuk verbreedt Schreuder het perspectief weer door in zijn beschouwingen enkele andere deelterreinen behorende tot de maatschappelijke berichtgeving te betrekken en wel indicatoren van de consumptie en milieu-indicatoren. Tevens wordt daarbij het vraagstuk van de integratie van de berichtgeving aan de orde gesteld. Met betrekking tot deze integratie meent Schreuder dat deze zal dienen te verlopen langs dezelfde lijnen als de integratie van de overeenkomstige beleidsonderdelen in de besluitvorming. Waar het hier echter op aankomt is,

in hoeverre deze samenhang in de besluitvorming reeds is geëxpliciteerd. Voor zover dat het geval is, kan (en moet) deze expliciete samenhang in de berichtgeving tot uitdrukking worden gebracht.

In het laatste hoofdstuk (6) vat de auteur zijn studie samen en formuleert enige aanbevelingen.

Een - uiterst interessante - methodologische notitie is als appendix aan het boek toegevoegd.

Ik kom tot de conclusie dat Schreuder een goed boek heeft geschreven. Hij is er in geslaagd een actueel onderwerp op heldere wijze vanuit een brede - multidisciplinaire - optiek te analyseren en te beschrijven. Zijn analyse van de uitgebreide literatuur biedt een goede basis voor verder onderzoek op het boeiende gebied van de maatschappelijke berichtgeving door ondernemingen.

De multidisciplinaire aanpak is evenwel tegelijkertijd een sterk punt en een zwak punt van deze studie. Een sterk punt vanwege de brede analyse en een aanpak van de problematiek in al haar verscheidenheid, een zwak punt vanwege de als gevolg van zijn keuze noodzakelijke geringe diepgang (de auteur verontschuldigt zich hiervoor bij voorbaat, zie blz. 3). Met name met betrekking tot het aspect van de door de deelgenoten relevant geachte informatie en de inventarisatie daarvan heb ik dit als een gemis ervaren.

Aan dit zwakke punt kan evenwel ook een positief element worden ontleend, namelijk door de geringe diepgang komt Schreuder soms niet veel verder dan het aanreiken van gedachten, van aspecten die in de gedachten gang dienen te worden meegenomen. Dit heeft als effect dat de lezer zelf ook aan het denken wordt gezet. Het is Schreuder's verdienste dat hij daarin is geslaagd.

Drs. H.C. Dekker

Landbouw tussen vrijheid en gebondenheid

opstellen aangeboden aan Prof. Dr. Ir. A. Maris, Landbouw Economisch Instituut, Den Haag, 1981, 361 blz., prijs f 75,-.

Waar het verzorgen van een boekbespreking in het algemeen als een moeilijke karwei kan worden aangemerkt, is het recenseren van een opstellenbundel, door haar bijzonder karakter, wel een erg lastige opdracht. Door de veelheid en verscheidenheid van de bijdragen is het, in het bestek dat een boekbespreking is toegemeten, onmogelijk elk der bijdragen een even groot aandeel van de ruimte te gunnen. Zou men dit toch proberen dan bestaat het gevaar daarbij in telegramstijl te vervallen of door het neerschrijven van kritische zinnen wel voor de vorm, maar niet naar de inhoud, de lezer een indruk van het besprokene aan te bieden.

Met de voorliggende bundel wordt het de recensent wel erg moeilijk gemaakt zich naar behoren van zijn taak te kwijten. Ondanks de titel van de bundel is er niet een bepaalde structuur in de bijdragen te ontwaren dan wel is een rode draad die door het gehele werk loopt op te merken. Het is in dit opzicht een merkwaardige ervaring om kennis te nemen van het openhartig geformuleerde opnamecriterium voor de afzonderlijke bijdragen, namelijk het tijdstip van gereed komen ervan. De bundel bevat zeer uiteenlopende onderwerpen. Door middel van het noemen van een paar titels kan een indruk worden gegeven. Zo vindt men: 'Ontwikkelingen in de Bosbouw', 'De vrije visserij in een kader van beperkingen' en 'Econometrie, Beeld van de realiteit'.

We zullen uit het totaal van de zeventien economisch inhoudelijke bijdragen er een viertal onder de loupe nemen die voor de lezer, gelet op het karakter van dit blad, als de meest relevante daarvoor in aanmerking komen.

In de eerste plaats de bijdrage van de nieuwe directeur van het LEI Prof. Drs. J. de Veer getiteld: 'Vrijheid en gebondenheid in de agrarische bedrijfsvoering'. In dit artikel gaat de auteur allereerst in op de inhoud van het begrip vrijheid en maakt daarbij gebruik van het eerder door W. de Beus (...) geformuleerd onderscheid tussen positieve en negatieve autonomie. Het laatst genoemde begrip wordt gebezigd om vrijheid aan te duiden in de betekenis van het afwezig zijn van dwang

om iets uit te richten of na te laten, terwijl in het andere begrip de vrijheid om feitelijke keuzen te doen weerspiegeld is. De schrijver brengt de betekenis die het begrip vrijheid heeft voor de onderscheidelijke ideologische hoofdstromingen in onze samenleving t.w. de liberale, de socialistische en confessionele, in relatie met de werking en de uitwerking van het marktmechanisme. Afhankelijk van de eigen inhoud van het vrijheidsbegrip wordt in meer of mindere mate breideling van de marktkrachten voorgestaan. De auteur merkt terecht op dat in de landbouwsector de technologische ontwikkeling van de laatste decennia de vrijheid die past bij de onbelemmerde werking van de markt voor een deel tot een schijnbare vrijheid heeft veranderd. Evenzeer zal door de overheidsinterventie op tal van produktmarkten door de daaruit voortvloeiende grote financiële offers voor de samenleving als totaal, de spanning tussen het handhaven van de vrijheid van de agrarische ondernemer enerzijds en zijn huidig inkomensniveau anderzijds, toenemen.

Er zijn echter naast de interne markt effecten die de vrijheid van de ondernemer als positieve autonomie verstaan, langzaam hebben doen slinken, ook externe effecten van de agrarische sector die in gewicht toenemen en de vrijheid van de boer steeds enger begrenzen. De technologisch - economische ontwikkeling van de landbouwsector heeft tot gevolg dat voor bepaalde groepen mensen de overlast sterker wordt geconcentreerd en toeneemt. De natuurlijke verscheidenheid van gewassen en teelten neemt af. Landschappelijk karakteristieke elementen hebben te lijden onder of verdwijnen zelfs geheel onder deze invloed. Het marktmechanisme, zo betoogt de schrijver, versluiert deze negatieve welvaartseffecten omdat zij in de produktiekosten niet zijn bevat. Daarnaast weidt De Veer uit over externe effecten met een meer algemeen karakter zoals de bedreiging van de leefbaarheid van de aarde voor de toekomst. Nog sterker dan voor de meer specifieke externe effecten waarvan zojuist sprake is geweest geldt voor deze categorie dat het marktmechanisme niet in staat is deze effecten in zijn uitkomsten te verdisconteren. Daarom zal het treffen van nieuwe regelingen onontbeerlijk zijn, alhoewel de grenzen van wat men het incasseringsvermogen van de natuur zou kunnen noemen, naar de schrijver meent, nog niet nauwkeurig bekend zijn. Nadat de auteur summier is ingegaan op de gevolgen van concentratie op de afzet- en factormarkten en de remedie die noodzakelijk is om de vrijheid van het onder-

nemerschap niet ook door deze factoren al te zeer te doen krimpen, besluit hij met de samenvattende conclusie dat de vrijheid van de ondernemer in de landbouw zowel door sector interne als sector externe factoren belangrijk is verminderd.

Dit leidt tot steeds hogere eisen m.b.t. de kwaliteit van het ondernemerschap. In de bijdrage van S. Aukema, W. P. Davidse en J. G. A. Overgaauw die de titel draagt: 'De financiering van de Landbouw, Tuinbouw en Visserij', wordt ingegaan op het steeds moeilijker wordend probleem van de financiering in de onderhavige sectoren. Immers de produktiestruktuur in de agrarische sector en de visserij wordt gekenmerkt door veel kleine (vaak) familiebedrijven. De toenemende vermogensbehoefte alsmede de wenselijkheid dynamische in plaats van statische financiering toe te passen om een flexibele bedrijfsvoering mogelijk te maken, plaatst de ondernemer voor nieuwe en vaak lastiger op te lossen problemen. De optimale financiële structuur welke rust op de basis van de elementen van weerstandsvermogen, elasticiteit en rentabiliteit laat zich in de praktijk moeilijk verwezenlijken. De auteurs gaan voor de landbouw, de glastuinbouw en de kleine zeevisserij afzonderlijk en achtereenvolgens na hoe in de ontstane financieringsbehoefte is voorzien gedurende de afgelopen jaren in relatie tot de rentabiliteit en de bedrijfsontwikkeling. We zullen hierop niet nader ingaan en volstaan met de conclusie dat in de sterk gegroeide vermogensbehoefte in hoge mate is voorzien door het aantrekken van vreemd vermogen. Dit geldt voor alle sectoren. Als gevolg daarvan staat, nog versterkt door de hoge rentestand, de rentabiliteit van het eigen vermogen onder druk en dreigt in sommige sectoren waarin door overheidsingrijpen in de vorm van produktquoteringen de produktie en produktiviteitsgroei wordt bemoeilijkt, de continuïteit van bedrijven in gevaar te komen.

C. J. M. Spierings en L. C. Zachariasse wijden in het opstel: 'Agrarisch ondernemerschap in een dynamische tijd' aandacht aan de problemen waarvoor de agrarisch ondernemer komt te staan bij de bedrijfsvoering in de sterk veranderde samenleving. De schrijvers analyseren eerst vanuit de theoretische optiek welke eigenschappen de ondernemer zoal bezitten moet. Vervolgens spitsen zij hun onderzoek toe op de specifieke bekwaamheden die de agrarisch ondernemer in zich moet verenigen om succesvol te zijn. Alhoewel de

auteurs hun oordeel tot de agrarische ondernemers schijnen te beperken is er dunkt ons geen wezenlijk onderscheid tussen de persoonlijke eigenschappen, kennis en vaardigheden waaraan de agrarisch ondernemer moet voldoen en die welke gelden ten aanzien van wat men wel aanduidt als de 'kleine ondernemer', in het algemeen. Datzelfde kan ook gezegd worden van wat door de auteurs de 'trias agriculturae' wordt genoemd: onderwijs, voorlichting en onderzoek. In de agrarische sector is een en ander in de loop der tijd goed geïnstitutionaliseerd in de vorm van apart agrarisch onderwijs, een uitgebreid net van voorlichters en tal van onderzoeksinstituten. Men zou in dit alles een aanstekelijk voorbeeld voor de ondersteuning van de kleine ondernemer in andere bedrijfstakken kunnen zien.

Tenslotte een enkel woord over de bijdrage van C. L. Cleveringa die bijna aan het slot van de bundel staat. Deze heeft een kennis-theoretisch-wijsgerige invalshoek, hetgeen wellicht onbedoeld meteen al uit de titel naar voren komt, namelijk: 'Gebondenheid aan gangbare en vrijheid tot alternatieve landbouw'. In deze bijdrage wordt de alternatieve landbouw vanuit een aantal invalshoeken belicht: als maatschappelijk verschijnsel, als een gangbaar natuurwetenschappelijk verschijnsel en als alternatief natuurwetenschappelijk verschijnsel. In zijn bespreking van dit laatste punt tracht de schrijver aan te tonen dat de gangbare wetenschap (en daarmee aan de gangbare landbouw) methoden op een bepaalde visie van de structuur van de werkelijkheid stoelen. Het wetenschapstheoretisch denken van de afgelopen twee decennia echter heeft aan het licht gebracht dat in de geschiedenis van de wetenschap meermaalen een fundamentele verandering van visie is opgetreden. Voor degene die de debatten op dit punt volgt, wordt dunkt ons deze positie steeds hechter onderbouwd en door hoe langer hoe meer onderzoekers gedeeld. Cleveringa pleit voor de ontwikkeling van de holistische methode opvatting als vervanger voor de positivistische, omdat de laatst genoemde de werkelijkheid te partieel en derhalve als onvolkomen opvat. Een interessante opvatting die, naar het ons voorkomt, in de agrarische wereld van zowel de theorie als de praktijk klinkt als de stem van een die roept in de woestijn.

Datzelfde kan trouwens ook worden opgemerkt van de slotbijdrage in deze bundel van

G. Hamming die de wat metafysisch aan-
doende titel draagt: 'Vrije gebondenheid aan
gebonden vrijheid'. Analooq aan Cleveringa
tracht de schrijver vanuit een meer algemene
wijsgerig-ethisch perspectief de merites van
de huidige denkwijze in de agrarische wereld
te bepalen. Twee zeer lezenswaardige en be-
hartenswaardige stukken waaraan naar ons
inzicht niet schouderophalend of minzaam
glimlachend door hen die in het traditionele
patroon gewend zijn te denken voorbij kan
worden gegaan. Leert de geschiedenis van de
wetenschap niet dat juist door het proces van
de botsende meningen, uit het vuur van de
wetenschappelijke discussie de waarheid, die
een relatieve grootheid is, steeds weer gelou-
terd tevoorschijn komt?

Komend tot een eindoordeel over deze bundel
kan opgemerkt worden dat zoals de redactie
voor ogen stond hij inderdaad een goed beeld
geeft van de grote diversiteit in onderzoeks-
activiteiten die bij het LEI plaatsvinden. Als
punt van kritiek mag, naar ons inzicht, van
deze hommage aan de scheidende directeur
het gebrek aan systematiek tussen de bijdra-
gen en het tutti-frutti-achtige karakter dat
daardoor ontstaat, niet onvermeld blijven. De
gebruikskwaliteit van de uitgave die in relatie
tot de stevige prijs slecht is te noemen blijkt
in overeenstemming met de letterlijke inhoud
van de titel: 'Tussen vrijheid en gebonden-
heid'.

Niettemin, de medewerkers van het LEI heb-
ben voor een gedenkwaardig man in de wereld
van het landbouweconomisch onderzoek als
Maris is, een waardig afscheidsgeschenk ver-
zorgd.

Drs. C. P. Veerman

Dr. Ir. N. J. T. A. Kramer

Leerboek Informatiesystemen

Kluwer, Deventer 1981

178 bladzijden; prijs f 65,-

Het boek Informatiesystemen is een uitgave
in de reeks leerboeken informatica, die onder
eindredactie staat van Prof. A. J. van 't Kloos-
ter. Met deze reeks wordt beoogd de stof van
de te onderscheiden modules binnen het cur-
sorisch informatica-onderwijs (Ambi) zoveel
mogelijk te bestrijken. Deze uitgave heeft be-
trekking op de module S4: informatie-syste-
men. Het boek bevat echter niet de gehele
stof van S4; alleen het theoretisch kader
wordt behandeld. De meer praktijkgerichte
onderdelen - zoals typen organisaties en hun
informatiebehoeften en voorbeelden van veel
voorkomende typen van informatiesyste-
men - komen niet aan de orde. De hoofdstuk-
ken van het boek zijn door verschillende au-
teurs geschreven en zijn voortgekomen uit de
syllabi die in de cursus werden gebruikt. Het
is niet zondermeer een samenbundeling van
deze syllabi. Door Kramer is gepoogd er een
geheel van te maken, dat de lezer het theo-
retische inzicht moet verschaffen met betrek-
king tot het ontwerpen van informatiesyste-
men; een vakgebied dat erg jong is, zich
voortdurend ontwikkelt, en nog nauwelijks
wetenschappelijke funderingen kent.

Dat dit geen geringe opgave was, wordt wel
verklaard door het feit dat de uitgave oor-
spronkelijk in 1979 was voorzien.

Informatiesystemen kunnen vanuit verschil-
lende invalshoeken worden bestudeerd. In
het leerboek wordt de problematiek vanuit de
organisatie benaderd, waarbij het bestuurlijke
aspect een belangrijke plaats inneemt. Voor
de analyse van de informatiebehoefte wordt
gebruik gemaakt van beschrijvingsmodellen
(paradigma's) die aan de systeemleer zijn ont-
leend. Organisatie, systemen, besturing en in-
formatie-analyse vormen daarmee de basis
van dit werk. Zoals Kramer in zijn voorwoord
stelt wordt een uiterst divers opgebouwd leer-
stuk aangeboord, dat in de theorie nog niet
op samenhangende wijze wordt behandeld en
de lezer wordt gewaarschuwd voor de ver-
schillen in inhoud en karakter van de hoofd-
stukken. In het kort zullen wij hierop ingaan.

1. Inleiding (door Kramer en Van Rees)

Onderzoek naar de informatievoorziening in
organisaties (informatie-analyse) moet naar
de mening van de schrijvers ruim worden op-

gevat. Gesteld wordt dat het één van de vele vormen van organisatieonderzoek is. Organisatie-analyse (bestudering van het organisatieprobleem in al zijn facetten) en besturingsanalyse (bestudering van de benodigde besturingsinformatie voor de organisatorische eenheden) moeten de pijlers zijn, waarop de informatie-analyse is gegrondvest. Van de onderzoeker (informatie-analist) wordt verwacht dat hij ook 'niet-informatische' alternatieve oplossingen onderkent c.q. kan aanreiken.

De schrijvers nemen afstand van de meer traditionele vormen van informatie-analyse, zoals de administratieve benadering (administratieve organisatie) en de technische benadering (streven naar exacte specificaties van gebruikers). Deze benaderingen zouden als bezwaar hebben dat ze te administratief of technisch zijn en bovendien zou het proces met de gebruikers te weinig aandacht krijgen.

2. *Organisatie en informatie (door Arts en Meuwissen)*

De relatie tussen organisatie en informatie - in het bijzonder de samenhang tussen organisatorisch functioneren en de informatievoorziening - krijgt in dit hoofdstuk de aandacht. Er wordt een aantal variaties in organisatiekenmerken (hiërarchie, functieverdeling, technologie, etc.) behandeld, waarvan wordt aangetoond dat de repercussies op de besluitvormingsprocessen en informatieverzorging verschillend zijn. Tenslotte wordt ingegaan op een aantal organisatie-theorieën, waarin de problematiek rondom de informatievoorziening centraal staat (Lawrence + Lorsh, Galbraith).

3. *Bedrijfseconomische informatievoorziening (door Rozema)*

In dit hoofdstuk wordt de organisatie vanuit de bedrijfseconomische invalshoek belicht, met als doel de niet-bedrijfseconomisch geschoolde informatie-analist met de achtergronden van de specifieke informatiebehoeften te laten kennismaken.

4. *Systeemleer: Inleiding in de terminologie en methodiek (door Kramer)*

De basisbegrippen van de systeemleer worden in dit hoofdstuk behandeld. Benadrukt wordt dat de systeembenadering behalve een zienswijze, een hulpmiddel is voor het beschrijven en analyseren van problemen. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan het besturings-paradigma van De Leeuw. Dit universele model stelt de informatie-analist in staat

besturingssituaties te analyseren en de benodigde besturingsinformatie op te sporen.

5. *Theoretische aspecten van informatiesystemen (door Van Rees)*

In dit hoofdstuk wordt een aantal theoretische grondslagen met betrekking tot het ontwerpen van informatiesystemen behandeld. Aan de orde komt:

a. De betekenis van informatie en van informatiesystemen in een organisatie.

Voor de betekenis van informatie wordt het model van Sundgren gebruikt. Op verhelderende wijze worden hiermee de begrippen medium, data, gegevens en informatie behandeld.

Het te ontwerpen informatiesysteem dient de afbeelding van de in beschouwing genomen werkelijkheid (reëel systeem) te zijn. Het informatiesysteem zoals dit in de werkelijkheid voorkomt, wordt het reële informatiesysteem genoemd. Voor de informatie-analist is dit het object van verandering.

b. Het ontwerpproces.

Het ontwerpproces kan worden beschouwd als het vormen van modellen van het reële systeem en van het reële informatiesysteem. Te weten:

- het objectmodel - waarover informatie nodig is;

- het gegevensmodel - uit welke gegevens deze informatie kan worden verkregen;

- het datamodel - hoe deze gegevens worden vastgelegd.

Het ontwerpproces is een cyclisch gebeuren, waarbinnen de modellen het concept vormen van het gewenste informatiesysteem.

c. De rol van de deelnemers in het ontwerpproces.

- De informatie-analist: integrator in ontwerpproces;

- De gebruiker: accent op het 'wat' van het informatiesysteem;

- De opdrachtgever: beoordeling vanuit het economisch proces

6. *Informatieprecedentie-analyse (door Stol)*

De informatieprecedentie-analyse is een methode voor het beschrijven en ordenen van informatiebehoeften. De methode stamt uit de zgn. Zweedse school. Het is één van de weinige methoden en technieken die in het boek voorkomen.

7. Praktische aspecten van informatiesystemen (door Van Rees)

Bij de theoretische aspecten ligt de nadruk op de inhoudelijke kant van het informatiesysteem. Daarnaast moet het ook voldoen aan de eisen en beperkingen. Kenmerken als privacy, betrouwbaarheid, nauwkeurigheid, onderhoudbaarheid, flexibiliteit en kosten komen hier aan de orde.

Samenvatting

Het boek is in het bijzonder bedoeld voor studenten (universitair, HBO en Ambi). De waarschuwing dat de hoofdstukken verschillen in inhoud en karakter is terecht. Voor een

beginnend (Ambi) student zal dit vermoedelijk problemen geven, daar het enige moeite kost de samenhangen te onderkennen. Dit wordt mede veroorzaakt door het feit dat de bijdragen van verschillende auteurs zijn. Voor de meer ervaren informaticus worden vooral de inleiding en de theoretische aspecten van harte ter lezing aanbevolen. Deze twee hoofdstukken bevatten interessante methodologische beschouwingen over het ontwerpen van informatiesystemen. Iets waar waarschijnlijk veel informatici, na de stortvloed van ontwikkelingsmethoden, behoefte aan zullen hebben.

Drs. F. G. van Overbeeke